

Kazak Toplumundaki “Büyük Türkistan” ve “Türkçülük” düşüncesi

Eskiden beri komşu Çin ve Rus devletlerinin üzerinde hakimiyet kurduğu, sonradan da bu iki büyük imparatorlukların parçalamak istediği tüm Türk halklarının birleşme düşüncesi günümüze kadar güncelliğini korumaktadır. Türk halkları arasından çıkan değişik dönemlerdeki önderler öncelikle kendi halkının birliğini sonra da tüm Türk halklarının birliğini hem çok istediler hem bu yolda micadeleler verdiler. Birkaç kere baş kaldırıp bağımsızlık isteyen birleşip bir olmak isteyen Türk halkları iki imparatorluk tarafından baskıya alınıp, sürgüne uğratılsa da onlar Türk halklarının birlik düşüncesini yok edemediler. Kazaklar da diğer Türk halkları gibi Türkçülüğü eskiden beri kendilerine büyük gaye edindiler, onun en önemli sebeplerinden biri de Türk halklarının dini felsefi görüşünü bir istikamette yönlendirmeye hizmet eden Ahmet Yesevi'nin Kazak toraklarında yaşamış olmasıydı. Onun müridleri Yesevi ilmini Türk dünyasının dört bir tarafına ulaştırdı. Ama, Yesevi ilminin ilk yayıldığı topraklar Kazak bozkırı olarak kalacaktır. [16, 144 s]. Diğer Türk uluslarıyla yakın ilişkide olmaya Kazaklar her zaman için sıcak bakmıştır, ama hükümet başındaki az bir gurubun siyasi bireysel görüşlerinden dolayı kardeş Türk halklarının arasındaki uzaklıkların olduğunu da tarihten biliyoruz. Bizim demek istediğimiz Türkçülük bir kavram olarak yerleşmiş olmasa da tüm Türk halklarının aklında olan bir fikirdir, yakın zamanda kesin bir kavram olarak halk arasından çıkan aydınların öncülüğünde Türk halklarına yeni bir sıfatla yayılmıştır.

19. asrın sonuna doğru ortaya çıkan Türkçülük fikrinin yayılıp gelişmesine Rusya topraklarındaki Türk halklarını birleştirmeyi gaye edinen Türk aydınları büyük katkıda bulunmuştur [11, 38 s.]. Türkçülüğü pantürkizm olarak değerlendiren bolşevik araştırmacılara göre türkçülük fikri önce Rusyadaki Tatar Türklerinin arasında yayıldı, Türkiye ise 1908 yılında Genç Türkler idarenin başına geldikten sonra Türkçülük fikrini desteklemeye başladılar. Türkçüler ilk önce ortak edebi dil ve medeniyet oluşturmayı sonra da milletlerin tekrar oluşması yolunda mücadele etmek için siyasi kurumlar kurmayı hedeflediler. Çarlık Rusya'da onlar için iki büyük engel vardı, biri Rus olmayan milletleri ezen çarlık hükümet ise ikincisi halkın cahil kalmasına sebep olan müslüman din adamları idi. [10, 13 s.].

Türkçülüğü belli bir toplumsal değişiklik olarak değerlendirmek 19. asrın sonu ile 20. asrın başına tekabül eder. Türkçülüğü imparatorluğu için büyük bir tehlike olarak gören Rusya ona “pantürkizm”, “panislamizm”, “dini fanatizm”, “milli şövenizm”, “tepkili hareket” v.s isimler takarak korkunç bir yaratık olarak göstermeye çalıştılar. Rusyalı ve Avrupalı misyonerlerle sömürgeci islamcılar Türkçülüğü dini fanatizm temelinde “avrupa medeniyetini ve tüm hıristiyan dünyasını yok etmeyi amaçlayan ilim” olarak nitelendirdi.[8, 7 s].

Çarlık Rusya'dan sonra idarenin başına geçen Sovyetler de Türkçülük fikrine şüpheyle baktı ve asıl düşmanlarının safında değerlendirdi. Türkçülük Sovyetler tarafından tenkid edilerek pantürkizm sıfatıyla siyasi sözlüklerde tek taraflı açıklamalar yapılarak halkın bilincine “Türklerin gerici zengin burjuva sınıfının kendi amaçları doğrultusunda tüm Türk halklarını Türkiye'nin idaresinde birleştirecek soviniist düşünce” olarak yerleştirdi. [1, 13 s.]. İşte bu ulu imparatorlukların düşmanı olan, taraftarları sürgüne uğrayan, propogandası kesin bir biçimde yasaklansa da zaman zaman başkaldıran bu düşünce Sovyetlerin göstermeye çalıştıkları gibi gerçekten de tehlikeli midir yaks bizim için bu düşüncenin değeri var mıdır, araştırmak amacıyla Türkçülüğün öncülerinden H.N.Atsız'ın bazı fikirlerine bir göz atalım, “... Türkçülük- Türk milliyetçiliğinin adıdır. Kelimenin sonundaki -çülük eki sevgiyi, taraftarlığı bildirir. Türkçülük- tüm Türklerin bir devlet altında birleşerek diğer milletlerin tümünden üstün ve saygın olmasıdır. Bunun değişmeyen iki önşartı nesil temizliği ve Turancılıktır. Nesil temizliği- her şeyden önce milletin korunmasıdır... Nesil temizliği-

sağlığın korunmasıdır. Bizim Turancılığımız- Türklerin tarihi vatanı olan ve halen topraklarının çoğunda türklerin yaşadığı ülkelerin bağımsızlığıdır ve Türkiye'yle birleşmesidir" (F.Ali, "Türkçülüğün muradı" Ana dili 6-10 şubat). Biz bu kısa alıntıdan ulu muradlar ve temiz niyetlerden başka işgal etmek, hakka hukuka tecavüz gibi kötü niyetleri göremiyoruz, kendi milletini saymak, değer vermek, diğer milletlerden üstün görmek, başka milletlerden nefret etmek ve onlara değer vermemek anlamına gelmez, sömürge altındaki Türkleri bağımsızlıklarına kavuşturup Türkiye ile birleştirmek istemek ise tekrar sömürge altına sokmak demek değildir. Genel olarak milliyetçiliğe karşı olan Sovyetler sisteminin Türkçülüğü tek taraflı değerlendirmesini anlamak gerek. Türkçülük durgunlaşmayan, gerilemeyen tam tersine zaman geçtikçe önemi artan düşünce olduğundan dolayı halen araştırmacılar tarafından ilgi görmektedir. Böyle araştırmacılarından birinin yaptığı açıklamaya göre Türkçülük- Türk müslüman halkların birleşerek emperyalist ülkelere karşı kendi hukuklarını koruma mücadelesidir [14,3 s.].

Türkçülüğün ilmi temelini atan, onun derinden anlaşması için emek sarf eden Ziya Gökalp'ın bu konudaki fikirlerine değinmemek mümkün değildir. O tüm Türkleri birleştirme gayesine ulaşmanın üç seviyede olduğunu söylüyor. Onlardan birincisi Türkiyecilik, ikincisi Oğuzculuk veya Türkmencilik, üçüncüsü Turancılık. Böylece o Türkiyedeki Türkleri birleştirdikten sonra Azerbaycan, İran, Horezmdeki Oğuz Türklerini kültür aracılığıyla birleştirip, sonunda da "Turan" adı altında Oğuzları, Kırgızları, Özbekleri, Yakutları dilde, edebiyatta ve kültürde birleştirmek gerektiğini hedef gösterdi. O Turanı tüm Türklerin eskide gerçekleşen veya gelecekte gerçekleşecek ulu vatanı olarak anlattı [9,20 s.].

20.asrın başında Kazak toplumunun siyasi- düşünce durumuna Türk birliği, türkçülük düşüncesinin oluşması büyük etki etti. Türkçülük düşüncesi daha çok "Aykap" dergisi etrafında toplanan Kazak aydınlarının siyasi-hukuki görüşleri ve yaptıkları faaliyetlerden görünüyordu. Aykapçılar Rusya'daki Türk halklarını birleştirmek düşüncesindeydiler. Türkçülüğün millet için önemini kavrayabilen Alaş aydınları Türkçülüğün bayrağı altında toplanıp, Rus imparatorluğunun zorla yürüttüğü "parçalayıp sömürme" siyasetine karşı ruhlarının çığlıklarını duyurmaya çalıştılar [17,15 s.]. Rusya'daki Ekim ihtilalinde İmparatorluğun bünyesinde olan diğer Türk halkları gibi Kazaklar arasında da Türkçülük fikrinin geniş çapta kullanıldığını tarihten biliyoruz. Diğer Türk halkları gibi Kazak aydınlar da Türkçülük düşüncesi çerçevesinde siyasi düşüncelerine yön verdiler. Bu dönemde Türkçülükle beraber Kazak aydınları arasında Orta Asya'da, Türk dünyasının merkezi olan Türkistan'da tek bir devlet kurma düşüncesi öne sürüldü. Araştırmacı ilim adamı D. Kıdıraliyev'e göre Türkçülüğün içinde genel olarak Rusya türklerinin birliği düşüncesi ile tek Türkistan düşüncesini ayrı ayrı değerlendirmek gerek. Rusya türklerinin birliği düşüncesi aslında kardeş halkların kültürel, ruhani birliğini amaç edinen düşünce olduğunu unutmamak gerekir. Tek Türkistan amaçlayan siyasi bir programın temeli olarak değerlendirmek gerek[18,19 s.]. Bize göre genel Türkçülük fikrinden Rusya türklerinin birliği fikrini ayrı değerlendirmek doğru değildir, çünkü tüm Türk halklarının Türkçülükle ilgili amaç ve prensipleri birdir. Bu düşünce tüm türk halklarına hizmet eden ortak fikirdir.

Büyük Türkistan düşüncesinin temelini atanlar Orta Aasya'da tek güçlü devlet kurarak Türk dünyasının güçlenmesine destek olmayı amaçladı. Türkistan'dan söz ederken onun ruhani önderi M. Şokayoğlu'nun fikirlerine değinmemek imkansızdır. Orta Asya halkının sadece birlik sayesinde iki taraftan sıkıştırmakta olan imparatorlukların baskısından kurtulacağını ispatlayarak, kesin fikirlerini öne sürdü. Yazılarında "Türkistan- Türklerin yurdu demektir. Türkistan uzun buhranlarla gerileme dönemlerinden geçti. Türklerin çoğu Küçük Asya'ya göç ederek Bizans İmparatorluğunun parçaları üzerine birçok müslüman ülkelerini sancağı altına toplayarak Osman İmparatorluğunu kurdu. Anavatanda kalan Türklerin bir kısmı Timur devrinden sonra bencilce ayrı ve bağımsız yaşama uğruna param parça oldu" diyerek Türkistanın etnografik büyüklüğüne göre üç devletin içinde olduğunu, a) Çinliler Sin-tsyen diye değiştirdiği (Çinli) Türkistan, b) Batı (Rus, Sovyet) Türkistan, c) "Çahar Viyalet" (yani 4 vilayet) adı altında Badahşan, Büyük ve Küçük Maymen ve Andhoy vilayetlerine bölünen Afgan Türkistanı olduğunu söylüyor. Halkıyla ilgili ise "Türkistanın yerel halkı sayı yönünden eşit değildir- Türklerden ve Taciklerden oluşur. Türkleri Avrupada "Kazak",

“Karakalpak”, “Kırgız”, “Türkmen”, “Özbek” olarak tanıyorlar. Kuzey Buz okyanusundan Adrit denizine kadar uzanan topraklardaki tüm Türkler ortak dili kullanıyorlar. Türklerin 1/15’ini oluşturan Tacikler ise dili ve milleti yönünden İran asıllıdır, ama onlar kendilerini ayrı bir millet olarak görüyorlar- bunu Türkistan’ın ve Türklerin tarihini bilenler ispatlayabilirler.” diyerek kendi düşüncesini diğer ilim adamlarının sözlerine dayanarak ispatlıyor [2,54-57 s].

Sovyetler hükümetin başına geçtikten sonra her milletin kendi kaderini kendi belirleyeceğini söylediklerinde M.Şokay’ın öncülüğünde 28 Kasım 1917 yılında Türkistan Özerk Cumhuriyetini kurup, Türkistan Özerk Cumhuriyetinin geçici hükümeti oluşturulmuştu ve başbakan olarak M. Tınışbayev getirilmişti ve istifa ettikten sonra onun yerine M. Şokay tain edilmişti. Ama 1918 yılının ocak ayında Taşkent’teki işçi –asker milletvekillerinin hükümeti Özerk Cumhuriyeti yıkıp, M. Şokay yurt dışına gittikten sonra hayatının sonuna kadar Türkistanın Sovyetler dönemindeki zor durumlarını Batı halkına duyurup, Sovyetlerin suni yollarla parçaladığı Türkistan halkının sonunda bir bayrak altında birleşeceğine inandı. Bununla ilgili olarak “M. Şokay Orta Asya topraklarında milli- bölgesel olarak birkaç Sovyet cumhuriyetlerinin oluşmasını desteklemedi. O bolşeviklerin “parçalayıp sömürme” prensibine göre hareket ettiklerini düşündü7 Ortaya çıkan cumhuriyetleri ise “milli” değil “ulus” cumhuriyetler olarak kabul etti” diyebiliriz [3,21 s]. Bu düşüncemizin doğruluğunu vurgulamak amacıyla “Bolşevikler ata yurdumuz Türkistan adını da değiştirmek istedi. Halkımızın tarihi adı olan “türk” adını da yasaklayıp uluslara, kabilelere parçalamayı hedefliyorlar” fikrini de belirtmek gerekir[3,187 s]. Sosyalizme inanan, Sovyet idaresinde görev yapan Kazak aydınları arasında da Türkçülüğü esas alanlar az değildi. Onlardan en önemlisi Türkistan Sovyet Sosyal Özerk Cumhuriyetinde idari görevde olan T.Rıskulov idi. T.Rıskulov RKP(B) (Bolşevik komünist partisi) Merkez konitesi milletin politikasını “kırmızı imperyalizme” benzeterek, sonunda Türk halkları Rusya ile değil tarihi, kaderleri, dili , dini ve kültürü bir olan Türkiye’yle birleşeceğini düşündü. O Orta Asyadaki Türk halklarını Sovyetler Birliğinin içine alma meselesinde Türkistan Cumhuriyeti, Kazak Özerk Cumhuriyeti, Buhara ve Horezm Cumhuriyetlerinin dahil olduğu “Orta Asya Cumhuriyetlerinin Federasyonu” adı altında siyasi birlik kurup onu Sovyetler Birliğine bağlama fikrini savundu [14,147s]. Türk halklarının birleşmesi kendi menfaatine ters düşüğünü iyi idrak eden Sovyet rejimi Türkçüleri de, Büyük Türkistan düşüncesi taraftarlarını da halk düşmanı ilan ederek onları cezalandırdı ve fikirlerini de yok etmek için uğraştılar.

II

Sovyetler zamanında Türkçülük ve Türkistan düşüncesini halkın hafızasından silmeye yönelik siyaset yapıldı. O dönemlerde Türk halklarıyla ilgili araştırmalar sadece dil alanlarında yapıldı. Sadece 11 Ekim 1977 tarihinde Sovyetler Birliği ilimler Akademisinin 758 nolu kararıyla türkoloji alanında ilmi araştırmalar yapma, diğer ülkelerin türkologlarıyla ilmi ve uluslararası ilişkileri pekiştirme amacıyla Sovyet Türkologlarının komitesi kuruldu. Bu komite “Sovyet Türkolojisi” dergisini yayınladı.

Ama Sovyetlerin sonuna doğru Türk düşüncesi, Türkistanla ilgili fikirler tekrar filizlendi. İlk olarak açık bir şekilde Sovyetlerdeki Doğu halklarının kongresinde(assambleya) öne sürüldü. 27-30 eylül 1990 yılında Moskova’da yapılan bu kongreye Hakas, Yakut, Azerbaycan, Tataristan, Kazakistan, Tacikistan, Özbekistan, Başkurdistan, Gagauz Cumhuriyeti, Çeçen-İnguş, Kırgızistan, Kırım tırları, Nogaylar, Rusya’nın Orınbor, Ombı, Penza, Gorki vilayetlerinin resmi kurumları ile siyasi partilerin vekilleri katıldı. Bu kongrede doğu halklarının kurulu kurularak yedek 8 tane başkan tain edildi ve onlardan biri Sovyet milletvekili, şair Oljas Suleymenov idi. Koordinasyon kuruluna “Azat” kurumunun yedek başkanı S.Akatayev tain edildi. “Azat” hareketi bu kongreye üye oldu. (C.Babalıkov “Sovyetler birliğindeki doğu halklarının kongresi” “Azat” Kasım, 1990, 7s.).

Bu toplantıda ilk defa Türk halkları onlara yapılan baskı ve işkenceleri açık olarak dile getirdiler, hükümetin başındakilere çözülmesi gereken problemlerle ilgili müracetlarını da , kendi taleplerini de bildirdiler. Sovyet rejiminden büyük darbeler alan Türk halkları hakkını aradığı bu dönemde Türkistan fikrinin tekrar canlanması doğaldır. Türkistan milli çıkarların bir bölümü olduğu için “Azat” faaliyetleri kuruldukları günden itibaren Türkistan meselesini gündem yaptılar. Gene de o zamanlardaki toplumsal düşüncelerin milliyetçilere karşı yönlendirilmesi, bu hareketin hedeflerinin aşırı milliyetçilikle suçlanması Türkistan düşüncesini ileri götürmeye engel olduğu bellidir. Hatta ilk

dönemlerde , yani 1990 yılının 31.06-01.07 tarihlerinde yaptığı kongrede “Azat”ın ekolojik riskli bölgelerde kalan Karakalpak kardeşlerimizi Kazakistan’a geçici olarak yerleştirme meselesini teklif etmeleri Komünist Parti tarafından çok eleştirilmişti. Hatta “Azat”ın bu düşüncesi halkları Stalin usulü yerleştirmeye benzetilmişti. [4,2 s]. Gene de Kazak devletinin bağımsızlığının devamlı olmasını “Türkistan Birliğinden” bilen “Azatlılar” kendi programlarına “Orta Asya Cumhuriyetleri ve Rusya olarak ticarete birleşsin, başka ülkelerle karlı anlaşmalar yapılınsın” teklifini girdirmişlerdi. [5,85 s]. Burdaki önemli vurgulardan biri “Azat”ın Kazak devleti için en önemli ortağın öncelikle Orta Asya Cumhuriyetleri sonra Rusya olabileceği idi. Bu sırasıyla Kazak devletinin kardeş Kırgız, Özbek, Türkmen ve Tacik memleketleriyle sıkı bir entegrasyon içinde Rusya ve diğer ülkelerle dostluk ilişkide olmanın önemini vurguluyordu. Bu yönde Azat yukarıdaki Orta Asya Cumhuriyetlerinin demokratik güçleriyle beraber çok çalışmalar yapmıştı. 1991 yılının mart ayında Orta Asyadaki demokratik siyasi hareketler ve partiler Orta Asya demokratik kongresini kurdu. Bu kongreye “Azat”, “Alaş”, “Jeltoksan” ile beraber Özbekistandaki “Birlik” hareketi, Tacikistanın demokratik partisi, Kırgızların “Asaba” partisi ile demokratik hareketi, Türkmenlerin “Ağız birliği” hareketi dahil idi[5,49 s]. 25-26 mayıs 1991 yılında Bişkek’te yapılan Demokratik kongrenin ikinci toplantısına Kazakistan’ın 13 siyasi partisi, hareket ve kurumları kurultaycı olarak girdi. Bu seferki kongrede Orta Asya ve Kazakistan Cumhuriyetleri kongresinin genel kuralların onayladı. Toplantıda bağımsız devletlerin birliğini kurmak, devletlerin siyasi birliğini güçlendirmek amacıyla hükümetleri karşılıklı karlı ekonomik anlaşmalara imza atmaya itmek gibi büyük sorumlulukları üstlendiler. (“Azat” 1991, 1-15 haziran,2s)

Genel olarak Türk halkları arasında anlaşmazlık ve düşmanlığın olmamasını gözeten “Azat” üyeleri milletler arası dostluklara vesile olmayı amaçladı, olabilecek problemlerin önünü almaya çalıştı. Bunun bir ispatı olarak S.Akatay’ın “Özbekistanlı Kazak-Türklerine hitabını” verebiliriz. Bu hitapta Kazak halkıyla Özbek halkının kardeş olduğunu hatırlatarak, meydana gelen siyasi durumu değerlendirip, aralarında herhangi bir tartışmanın olmaması için her iki tarafın gayret etmesi gerektiğini vurgulayarak “Kazak kardeşlerim! Özbek kardeşlerinize, konşularınıza, tanıdıklarınıza sırt çevirmeyiniz, bir birinizle anlaşmaya çalışınız, Bir birimizle iyi anlaşarak gelecekte “Türkistan Birliğini” kurmaya destek olalım. Eğer Özbekistan ve Kazakistan bağımsız devlet olamazlarsa Türkistan birliğini kurmak da, karşılıklı anlaşmak da imkansızdır.” (“Azat” 1991, 1-15 haziran,2s) “Azatlılar” ufak tefek anlaşmalara önem vermeyerek ulu maksatları yolunda halkı mücadeleye davet etti.

“Azat” hareketi başındakilerinden biri S.Akatay’ın Büyük Türkistan fikri ile M. Şokay’ın fikirleri aynı yerden çıkıyordu. Buna onun özel arşivinde bulunan müellifinin kendisi olduğunu gösteren 1 Aralık 1990 tarihli “Türkistan” halk hareketinin programıdır. İşbu programda eşit Türk devletlerini birleştirecek Türkistan Federasyonunu kurmanın bir başlangıç olacağı yazılıdır. [19,4 s]. Tabi bunu o zamandaki siyasi durumla bir ilgisi olmayan , uzak gelecekteki bir hayal gibi görebiliriz.

“Azat” gazetesinin 1991 tarihindeki 20-21 nolu sayılarında Türkistan Konfederasyonu ile ilgili beyanat projesi yayınlandı. Belli bir müellifi olmayan Kazak, Karakalpak, Kırgız, Özbek, Tacik, Türk, Türkmen, Uygur ve İngiliz dillerinde hazırlanan bu projeyi gazetede yayınlamak okuyucuların fikirlerini öğrenmek istemişlerdi. Bu hareketin sesi hükmünde olan “Azat” gazetesinde Türkistan Konfederasyonu ile ilgili beyanat projesinin yayınlanması “Azat” hareketinin Türkistan düşüncesiyle ilgili prensiplerinin ne derece olduğunu da gösteriyor. Bu projede Türkistan Konfederasyonuna hukuki açıdan temel atılarak, onun çözülmesi gereken meseleri ortaya konmuştur. Bu projenin değeri, hala elde edemediğimiz ulu maksatımıza ulaşma yolunda yapılan ilk adım olmasıdır. Bununla beraber bu proje gelecekte kabul edilmesi gereken Türkistan Konfederasyonu ile ilgili beyanatın yapılmasına temel olabileceğine inanıyoruz.

“Azat’ın” ana hedeflerinden biri Türkistan Konfederasyonunun kurulması ve Türkistan halklarının beraber gelişmesidir. Bu M.Şokay’ın fikirlerinin yenilenecek tekrar canlanmasıdır. Gene de “Azat” hareketinin tekrar ortaya attığı Türkistan düşüncesi devletler tarafından destek görmedi ve tekrar bir fikir olarak kaldı.

Şimdi m.Şokay’ın düşünceleri ile Azat’ın düşüncelerinin bir biriyle ilişkisine bakalım. M.Şokay Türkistanı tek devlet olarak ele aldı ve orda yaşayan halkları da tek Türk milleti olarak kabul etti.

Tabi ki Sovyet rejimi sınırları belirleyene kadar Türkistan halkı milletlere ayrılrsa da ayrı, oluşmuş bir devletlere bölünmemişti. Bu yüzden M. Şokay onların tek devlet kurarak tek millet gibi birleşmelerinin normal olduğunu düşündü. Ama Sovyet siyaseti onu beş devlete ayırdı, ayrı devlet sistemi ve toprak sınırları olan beş devletin tekrar birleşerek tek devlet kurması 1990 yıllarında artık imkansız görünüyordu. Onlar sadece konfederasyon kurarak kendi aralarında sınır emniyeti, ekonomik bölgeler oluşturarak birleşebilirlerdi. Bunu iyi idrak eden “Azatlılar” “Türkistan Birliğini” kurmayı teklif etti. Genel olarak Orta Asya ve Kazakistanın devlet başındakiler bağımsızlığın ilk yılları “Türkistan Birliği” düşüncesini devlet düzeyinde gündem yapmadı. Bu durum Türkistanlı beş devletin ilk baştan birbiriyle yakınlaşmasına engel oldu. Türk devletlerinin başındakilerden sadece bazıları, özellikle Azerbaycan Cumhurbaşkanı Abulfaiz Elçibek Türk birliği ile ilgili fikirlerini açık belirtti. “İdealimiz – Türk birliği. Bu ekonomik ve kültürel birlik olacak. Böyle bir birliğin olmasını engelleyecek hiçbir sebep yoktur. Bunun için ortak sözlük yapılmalı, ortak terim sözler ansiklopedisi yapılmalı. Bu durumda önce kültürel ilişkiler sonra da siyasi ilişkiler göçlenmelidir. Buna hiçbirşey engel olamaz” diyerek Türk dünyasının kültürel birleşmeden sonra ekonomik olarak beraber gelişmesinin gerekli olduğunu belirtti. [6,2 s].

III

Türkistanla ilgili, onun siyasi yapısıyla ilgili günümüze kadar çözümü bulunamayan meselelerin çözümü için gerekli önşartlar zamanla oluşmaya başladı. 4 Ocak 1993 tarihinde Özbekistan Cumhurbaşkanı İ.Karimov’un öncülüğünde Taşkent’te Orta Asya devletlerinin Cumhurbaşkanı Kırgızistan Cumhurbaşkanı A.Akayev, Tacikistan Cumhuriyeti Yüksek Kurul Başkanı İ. Rahmonov, Türkmenistan Cumhurbaşkanı S.Niyazov, Özbekistan Cumhurbaşkanı İ.Karimov’un katılımıyla toplantı yapıldı. Orda Cumhurbaşkanı “Orta Asya ve Kazakistan” adlandırılmasından vazgeçerek bölgeyi “Orta Asya” diye adlandırmaya karar verdiler. Basın toplantısında N.Nazarbayev ile İ.Karimov Orta asya devletlerinin yeni birliğinin kurulabilmesi için temel atıldığını, bu beş devletin topraklarında tek gümrük yönetmeliğinin işleyeceğini, vergi sistemi, emniyet bölgesi, karşılıklı anlaşılmış fiyatların olacağını söylediler [12,1 s]. Bu güzel başlangıç sonra birkaç toplantıyla devam etse de istenilen seviyede gerçekleşmedi. Bu görüşmeler üzerinden birkaç yıl geçtikten sonra KC Cumhurbaşkanı N.Nazarbayev 2005 tarihinde Kazakistan halkına nutkunda Orta Asya’nın dünya pazarındaki yerine, onu etkisi altına almak isteyen büyük devletlerin kendi aralarındaki rekabete önem vererek Orta Asya devletlerinin önüne çıkan iki yolu gösterdi. Onlardan biri dünya ekonomisinin ebedi hammadde kaynağı olarak kalmak ve bir sonraki imparatorluğun gelmesini beklemek. İkincisi ise Orta Asya’nın olabildiğince entegrasyonuna doğru gitmek. “Bundan sonraki entegrasyonumuz –bizim bölgedeki istikrarımıza, gelişmemize, ekonomik ve askeri- siyasi bağımsızlığımıza götüren yoldur. Ben Orta Asya Birliğini kurmayı teklif ediyorum. Bizim ekonomik çıkarlarımız, medeni-tarihi geçmişimiz, dilimiz.dinimiz, ekolojik problemlerimizin, dış tehlikelerimiz ortaktır.” [7, 42-43 s]. Büyük Türkistan düşüncesinin hızlı gelişmesine birçok faktörler engel olmakta, Kazak halkının önderi Türk halklarının beraber gelişmesini istese de komşu Özbekistan, Türkmenistan gibi devlet önderleri tarafından destek görmemesi Orta Asya devletlerinin entegrasyonuna engel olmakta. Bu durum dolayısıyla M. Şokay’ın temelini attığı Büyük Türkistan düşüncesinin zamana uygun Türkistan Konfederasyonuna ulaşması belli bir zamana ertelendi. Orta Asya devletlerinin birleştirici entegrasyonunun engellenmesiyle ilgili değişik tahminler vardır, onlardan biri yani bu durumun ana sebeplerinden birinin bu devletlerin hemen hemen hepsinin hammadde kaynaklarını ihrac konusunda rekabette olmaları, esasında ise bu devlet başındakilerin yürüttüğü siyasettir [13,1 s]. Bize göre Türkistan düşüncesi belli bir zaman geçtikten sonra, devletlerdeki siyasi iktidarın yer değiştirmesi sonucunda tekrar gündem olacağına ve yeniden çözüme doğru gideceğine inanırız. Sırasıyla Türkçülük düşüncesinin Sovyet iktidarından sonraki zamanda Türk haklarını birleştirerek, ortak dil, ortak medeniyet oluşturmada başarı elde ederek, siyasi kararların alınmasına da etki etmeye başladığını söyleyebiliriz. Genel olarak Sovyetler yıkılıp Türk halkları bağımsızlıklarını kazandıktan sonra devlet adamları devlet düzeyinde birçok toplantılar yaptılar ancak bunların çoğu belli bir konularda anlaşmalar imzalamakla ve beyanatlar kabul etmekle sınırlı kaldılar. Türk halklarının kendi aralarında entegre olmalarına etki edecek netice elde edilmiş belge olarak son yıllarda tasdiklenen iki beyanata değinmek yerinde olur. Bunlardan ilki Azerbaycan

Cumhurbaşkanı İlham Aliyev ve Kazakistan Cumhurbaşkanı Nursultan Nazarbayev, Kırgızistan Cumhurbaşkanı Kurmanbek Bakiyev ve Türkiye Cumhurbaşkanı Abdullah Gül'ün 2-3 Ekim 2009 yılında Nahçıvan (AC) şehrinde Türk Cumhuriyetleri devlet başkanlarının IX toplantısına katılıp, bu toplantıda Nahçıvan beyanatını imzalamaları oldu. İkincisi ise Azerbaycan Cumhurbaşkanı İ.Aliyev, Kazakistan Cumhurbaşkanı N. Nazarbayev, Kırgızistan Cumhurbaşkanı R.Otinbayeva ve Türkiye Cumhuriyeti başbakan yardımcısı Bekir Bozdağ'ın da katılımıyla 21 Ekim 2011 yılında Almatıda yapılan Türk Cumhuriyetlerinin Barış Birliğinin (bundan sonra Türk Birliği) birinci toplantısında buluştular ve toplantının beyanatına imza attılar. Bu durum Türk halklarını avucunda tutan Çin ve Rusya gibi devletlerin hoşuna gitmeyecek şeylerdi. İlk baştan beri Türkçülüğün ana düşmanı olan Rusya hala Türkçülükle ilgili prensiplerini değiştirmedini söyleyebiliriz. Türkçülük düşüncesinin ölmemesi, tam tersine tekrar canlanması, BDT'daki Türk Cumhuriyetlerinin tekrar gündem oluşturması bazı Rusyalı tahlilcilere göre Rusya'nın emniyeti ve faydası için tehlike oluşturduğunu, onlar Türkçülüğün Rusya'nın dış siyasetteki faydalarına da iç siyasetine de ters düştüğünü dile getirdiler [11,8 s].

Son yirmi yıl içerisinde büyük beş Türk devletinin bağımsızlığına kavuşmasıyla Türk dünyasında büyük yenilikler oldu desek te Türk birliği yolunda, Türk halklarının genel durumuyla ilgili çözüm bulamamış meseleler hala çoktur. Onlardan en önemlisi yok olmaya yüz tutmuş ufak Türk halklarının yok olmasını engellemek, ve tekrar milli özelliklerini kazanmalarına yardımcı olmaktır. Günümüzde yok olmaya yüz tutmuş Türk halklarını Rusyadaki Şorlar (14000), Nogaylar (95000), Altaylı Çalkanlar (855), Çindeki sarı uygurlar (13719), Iraktaki Bayatlar (50000), v.s olarak sıralayabiliriz. Bu meselede Türkiye ve Kazakistan gibi öncü devletler bir millet olarak yok olma eşliğindeki Türk halklarına maddi, manevi, medeni, yardımlarda hem destekçi hem öncü olmaları gerekir.

Günümüzdeki evrenselleşme döneminde Türk halklarının genç nesillerinin batı değerlerini özümsemelerine milletsizlik düşüncesine kapılmalarına engel olacak Türk halklarının değerlerini öne çıkarma, tüm Türk halkları devletleri topraklarında ortak ideoloji oluşturmada ortak tarihi değerlerimizi tanıtmaya, yeni nesillere örnek olacak tarihi şahsiyetleri tanıtmaya ve buna benzer çalışmalar ileri seviyede yapılmalıdır.

İkinci bir önemli mesele ise hala sömürge olan Türk halklarının haklarını korumaktır, bazıları onların temsilcilerini birleştirecek Türkçü partiler kurmak gerektiğini düşünüyorlar. Onlara göre halkın güvenini ve sevgisini kazanan türkçü partilerin Türk Cumhuriyetleri arasındaki ekonomik anlaşmalar, enerji ve su siyasetindeki anlaşmalar, eğitim alanındaki, askeri eğitim ve terbiye alanındaki anlaşmalar ve başka da alanlardaki anlaşmalar her halkın aydınları tarafından destekleneceğine inanıyoruz [15,25 s]. Ama günümüzde Türk halklarının yaşadığı Çin, Rusya, İran, Afganistan v.b devletlerde siyasi kurumların türkçülük alanında çalışması için imkanlar yoktur. Bu yüzden onların siyasi değil, edebi ve medeni alanlarda daha çok çalışmalarını destekleriz. Milli düşünce uyanıp, kendi milletinin leyhinde mücadele verebilecek duruma geldiklerinde siyasi çalışmalardan bahsedebiliriz.

Türkçülük düşüncesinin Kazak topraklarında tekrar canlanması bile Kazak halkı için onun önemini ne denli arttırdığını bir göstergesidir, bu durum dolayısıyla Kazakçılık ile Türkçülüğün bir birinsiz olamayacağını gösterir. Bize göre Kazak halkı için Türkçülük ve Büyük Türkistan düşüncesi baskın olamamakta. Türkçülük düşüncesi ise eskiye nazaran daha da canlandı, Kazak topraklarındaki Türkçülük düşüncesi her şeyden önce Kazak halkının bir olup diğer milletleri de etrafında toplayarak tek Kazakistan halkını oluşturarak diğer Türk devletleriyle sıkı bir ilişkide olmayı hedefliyor. Yani diğer milletler onun etrafında toplanır. Bunun için her şeyden önce Kazak dili ön planda olmalı, bununla beraber İslam dininin özellikle Hanefi mezhebinin etkisi baskın olmalı, sonuç olarak milli bilinç tekrar yerleştirilmeli. Ancak o zaman "Büyük Türkistan" ve "Türkçülük" düşüncesi Kazakların karşısına büyük hedef olarak çıkar.

Kaynaklar:

1. Büyük Sovyet Ansiklopedisi. Yayın yön. B.A. Bbedensky. 32.cilt , 1955
2. M.Şokay. Türkistanın zor kaderi. Basına hazırlayan B.Koşım-Nogay. A., Calın yay. -1992.
3. M.Şokay. Seçme eserler. 1.cilt. A., Kaynar yay. ,1998.
4. “Hürriyet” tatlı sözünün acı tadı. Almatı akşamı gazetesi, 08.09.1990.
5. B.Darimbet. Azat hareketi. A., Orkeniyet yay,2001.
6. A.Elçibek. “İdealemizi-Türk Birliği”. Türk Birliği. 1992 No:1.
7. N.Nazarbayev. Kazakistan ekonomisi, sosyal ve siyasi yenilenme yolunda. KC Cumhurbaşkanının kazak halkına nutku. Astana,2005
8. S.Şildebay. Türkçülük ve Kazakistandaki milli- bağımsızlık mücadelesi. Almatı, Gılım yay,2002
9. Z.Gökalp “Türkçülüğün esasları”. Almatı. Merey yay. 2000
10. A.Arşaruni, H. Gabidullin. Rusya’daki panislamizm ve pantürkizmle ilgili röportajlar. Bezbojnik yay, 1931.
11. A. Svarans. Türkiye’nin Kafkaz’daki jeostrejisindeki pantürkizm. M., Sosyal Araştırmalar Akademisi, 2002
12. Ocak- Ekstremal gazetecilik merkezi. www.library.cjes.ru/online/
13. Kazakistan ve Orta Asya devletleri birliği.
14. V.S hekimoğlu. Türkiye, Rusya ve Sovyetler Birliğinde Türkçülüğün gelişme tarihi (1900-1930. yılın başı) Tarihten Doktora tezi, A., 2010
15. O.Karahan, Yeni Türk dünyası hakkında. Genç Türkistan,No:8, 2003.
16. Z.Candarbek. “Nasab name” varyantları ve Türk tarih. Almatı, 2002.
17. S.Özbekuli. Alaş aydınları. Almatı, Yedi Kanun,1998.
18. D.K. Kıdıraiyev. Tek Türkistan Düşüncesi: teorik temelleri ve gerçekleştirilmesi. Doçentlik tezi, A., 2010
19. “Türkistan” halk hareketinin programı, S. Akatay’ın şahsi arşivi.

Түйін

Мақалада автор «пантуркизм» және «Үлкен Түркістан» идеяларының казак даласында әртүрлі кезеңдерде таралу ерекшеліктерін қарастырады.

Резюме

В данной статье автор рассматривает особенности распространения идей «пантуркизма» и «Большого Туркестана» на территории Казахстана в различные периоды истории.

Resume

In this article the author considers singularity of extending of ideas about turki and Big Turkestan in territory of Kazakhstan during the various periods of history.

А.Бейсенбаев
PhD

Р.Х.Мусадаирова
Магистрант,

Университет имени Сулеймана Демиреля
Алматы/Казакхстан

Анализ развития системы валютного регулирования и контроля в Республике Казахстан

С 1 января 1993 года начал формироваться Республиканский валютный фонд. Введение Россией собственной валюты в июле-августе 1993 года привело к полному разделению советского и российского рубля, как в наличном, так и в безналичном обращении, что спровоцировало неконтролируемый сброс денег старого образца в Казахстан и обусловило